

*Ю.І. Фуцич
Fuschych, Yu.I.*

**Нова стратегія працевлаштування
шукачів роботи з інвалідністю**
(досвід Закарпатської обласної служби зайнятості)

**A New Employment Strategy
for Job Seekers with Disabilities**
(the Experience of Transcarpathian Oblast Employment Centre)

Слід відмітити, що в нашій країні та області йде процес відродження загальнолюдських цінностей, а з ним і гуманізація суспільства. Закарпатська обласна служба зайнятості не стоїть осторонь формування у суспільстві толерантного ставлення до громадян з особливими потребами та вирішення питань зі сприяння громадянам з інвалідністю в реалізації їх невід'ємного права на продуктивну працю і зайнятість.

Цьому передувало набуття досвіду в результаті тісної співпраці з органами виконавчої влади та місцевого самоврядування, управліннями соціального захисту населення, Фондом соціального захисту інвалідів, громадськими організаціями інвалідів, участь обласної служби зайнятості у міжнародних проектах.

Так, у 2012 р. питання працевлаштування та соціальної інклюзії людей з інвалідністю обговорювалось на 8-й Міжнародній асамблеї Міжнародної федерації SOFT (Save Our Future Talents – “Збережімо таланти майбутнього”) у м. Дебрецен (Угорщина). SOFT об'єднує європейські недержавні організації, які працюють у сфері соціального захисту, надання послуг людям з особливими потребами. Україну серед європейських країн (Бельгія, Велика Британія, Молдова, Нідерланди, Румунія, Сербія, Угорщина) представляла Закарпатська обласна служба зайнятості. Делегацією набуто досвід з питань організації надання послуг людям з особливими потребами, працевлаштування та зайнятості людей з інвалідністю, інтеграції людей з інвалідністю у суспільство через відкритий ринок праці.

У Дебреценській декларації з питань зайнятості та інтеграції людей з інвалідністю зазначено: оскільки люди з обмеженими можливостями, незважаючи на вади здоров'я, є рівноправними членами суспільства, то для досягнення сталою майбутнього і всебічного зростання рівня та якості життя в Європі необхідне розширення прав і можливостей таких людей за рахунок високого рівня зайнятості, активізації боротьби з бідністю та модернізації ринку праці, систем навчання та соціального захисту з метою допомоги людям прогнозувати та управляти змінами, будувати згуртоване суспільство, направлено до керівних органів Європейського Союзу, Ради Європи, міжнародних недержавних організацій,

які працюють у сфері соціального захисту та надання послуг особам з інвалідністю з метою вироблення стратегії розвитку громадянського суспільства.

На Міжнародній конференції “Права людей з інвалідністю, у тому числі жінок та дівчат на професійну орієнтацію, реабілітацію та зайнятість в контексті реалізації Плану дій Ради Європи відносно інвалідів та інших ключових документів” (Ужгород, 18.09.2012), проведеній Міністерством соціальної політики України спільно з Директоратом з прав людини і антидискримінації Генерального директорату демократії Ради Європи, Державний і Закарпатський обласний центри зайнятості ознайомили учасників з Єдиною технологією надання соціальних послуг (ЄТНАСП) та Єдиною інформаційно-аналітичною системою. На селекційному засіданні “Комплексні підходи до реабілітації та зайнятості людей з інвалідністю, зокрема жінок, дівчат і дітей” спеціалісти Ужгородського міського центру зайнятості ознайомили гостей з організацією надання соціальних послуг особам з інвалідністю.

Метою участі у Міжнародному проекті “Служба дистанційного працевлаштування для молодих інвалідів Закарпатської області “Професіонал” за Програмою підтримки соціальних перетворень у Західній Україні”, який підтримувався Мережею Нідерландських благодійних фондів для Центральної та Східної Європи через Карпатський фонд України, було вирішення специфічних проблем зайнятості інвалідів у Закарпатській області, зокрема у віддалених гірських районах – Рахівському та Тячівському. Проведені тренінги сформували у молодих інвалідів, котрі потребують працевлаштування, навичок самостійного захисту своїх трудових прав та інтересів, здатності до професійного самовизначення, самостійного пошуку роботи, самореалізації для підвищення самооцінки та мотивації до навчання і праці. Як наслідок, збільшилася кількість осіб, які оволоділи професійною операцією персонального комп'ютера, що дозволило їм стати більш конкурентоздатними при вступі до вищих навчальних закладів та при пошуку роботи. Зменшився їх психологічний дискомфорт від заниженої самооцінки. Тренінги дозволили молодим інвалідам оволодіти комунікаційними навичками, підвищити соціальну активність і бажання покращити свій добробут, сприяли їх інтеграції та адаптації до життя в місцевій громаді.

До проекту “Волонтерство – шлях до самореалізації” за підтримки Фонду сприяння демократії при посольстві США в Україні служба зайнятості Закарпаття долучилась у 2013 р. з метою створення команди волонтерів для надання послуг інвалідам, навчання їх на тренінгах, семінарах методом взаємодії з інвалідами, покращення життя молоді з інвалідністю.

Фуцич Юрій Іванович, директор Закарпатського обласного центру зайнятості (Ужгород).

Fuschych, Yuriy Ivanovych, Director, Transcarpathian Oblast Employment Centre (Uzhgorod).

© Фуцич Ю.І., 2015

© Fuschych, Yu.I., 2015

На тренінгу “Чому я тут?” надано допомогу людям з особливими потребами у пізнанні себе, розвитку почуття власної гідності, подоланні невпевненості, пошукові ресурсів у житті, розширенні сфери усвідомлення мотивів учасників відносно своїх можливостей, навчання ефективним моделям поведінки.

У листопаді того ж року в рамках проекту “Волонтерство – шлях до самореалізації” проходив чотириденний тренувальний табір для 25 волонтерів та людей з інвалідністю, де проведено ряд психологічних та профорієнтаційних тренінгів за темами: саморегуляція, “Я-концепція”, моя життєва позиція у професійному становленні, впевненість у собі, робота з “внутрішньою дитиною” тощо.

Осіб з інвалідністю навчали презентувати себе перед роботодавцем, знімати напруження, почуття тривоги, сприяти розвитку вмінь самоаналізу та подолання психологічних бар’єрів. Практичні заняття присвятили наданню волонтерами допомоги особам, які користуються візками. Підтверджено думку, що інвалідність – це не тільки медичний аспект, а й соціальний. Тому суспільство для таких людей має створювати умови для вільного доступу у громадські місця, облаштовувати транспорт, лікарні, поліклініки, розважальні заклади тощо для того, щоб інваліди не відчували себе безпорадними.

Тісно співпрацює Закарпатська служба зайнятості із Закарпатським обласним товариством інвалідів Всеукраїнської організації інвалідів “Союз організації інвалідів України”. Так, у вересні 2014 р. на базі Свалявського районного центру зайнятості проводився дводенний семінар щодо виконання “Національного плану дій з реалізації Конвенції ООН про права інвалідів”. Висвітлені питання: нове у законодавстві про зайнятість населення, особливості надання соціальних послуг людям з інвалідністю з числа вимушених переселенців, навчання за ваучерами.

Долучається служба зайнятості і до проблем, з якими стикаються фахівці, що працюють з людьми з інтелектуальною недостатністю. На Міжнародній конференції “Міжсекторальна співпраця у сфері надання послуг людям з інтелектуальною недостатністю та психічними захворюваннями” за участі Міністерства соціальної політики України, Всеукраїнського громадського об’єднання “Коаліція захисту прав інвалідів та осіб з інтелектуальною недостатністю”, Українського науково-дослідного інституту психіатрії та неврології, Національної спілки театральних діячів України, Фонду SOFT Tulip (Нідерланди) розглянуто питання міждисциплінарного підходу, підготовки кадрів та розробки навчальних програм, проблеми зайнятості та працевлаштування зазначених осіб.

Актуальною є співпраця з Фондом SOFT Tulip міжнародного проекту “Розвиток та реформування системи надання послуг у сфері психічного здоров’я” у зв’язку з викликами сьогодення, коли до мирного життя повертаються переселенці із зони проведення антитерористичної операції та учасники бойових дій.

“Не робіть нічого для нас без нас” – лозунг Національної Асамблеї інвалідів в Україні. Разом із громадськими організаціями, що опікуються проблемами інвалідів в області (адже вони найкраще знають про проблеми, які супроводжують працевлаштування інвалідів), служба зайнятості руйнує усталені стереотипи, формуєчи толерантне ставлення суспільства до людей з інвалідністю.

Спільно з Міжнародним фондом “Відродження” та “Фондом розвитку Карпатського Євросереєнну” у рамках програми “Підтримка вразливих груп населення у Західній Україні” сприяли проективі “Створення патронажної служби “Дивосвіт” для людей з вадами зору у Закарпатській області”. Шляхом надання комплексу соціальних послуг підвищено якість життя інвалідів зору нашого регіону. На виїзних зустрічах у дев’яти районних центрах області працівниками соціальних служб, представниками органів виконавчої влади

надавалися консультації психолога, профорієнтатора, соціального працівника, тифлопедагога. Тотально незрячі люди розповідали свої, інколи не дуже успішні, історії навчання, працевлаштування, демонстрували можливості просторового орієнтування незрячих та використання комп’ютерних програм Microsoft у роботі. Результати зустрічей висвітлювались у засобах масової інформації. Як наслідок, спеціалісти центрів зайнятості абсолютно по-іншому починали сприймати людей з інвалідністю, переорієнтувавшись на людину, а не на її хворобу.

Співпрацюємо із Закарпатським регіональним центром соціально-трудової реабілітації та професійної орієнтації “Вибір”, які здійснюють адвокацію та супровід працевлаштування молоді з інвалідністю і де мають можливість пройти стажування та адаптацію в соціумі майбутні психологи, бухгалтери, економісти, юристи, журналісти (організація видає невелику газету), соціальні працівники тощо. Активно долучаються до проведення семінарів з безробітними, роботодавцями, які не виконують 4-відсотковий норматив або мають неукомплектовані вакансії для інвалідів – працівники центру, які є самі інвалідами. Традиційними стали щорічні зустрічі наприкінці навчального року із дітьми-інвалідами – випускниками шкіл, вищих навчальних закладів та їх батьками, метою яких є превентивне запобігання безробіттю після закінчення навчання.

Ужгородський міський центр зайнятості щороку відвідують на таких зустрічах близько 50 громадян – це молодь із усієї області, котрі завчасно (за півроку) мають можливість за допомогою служби зайнятості зорієнтуватись на ринку праці та працевлаштуватись після отримання диплома, не набуваючи статусу безробітного. Як результат співпраці усіх соціальних партнерів з врахуванням міжнародного досвіду – позитивна динаміка зайнятості шукачів роботи з інвалідністю.

Щороку в області у пошуках роботи до центрів зайнятості звертаються близько 700 осіб з інвалідністю, кожного третього служба зайнятості працевлаштовує. Також ведеться робота по сприянню самозайнятості безробітних з інвалідністю.

Протягом січня–червня 2015 р. на обліку в центрах зайнятості області перебували 423 особи з інвалідністю, яким було надано статус безробітного, що на чотири особи більше, ніж у минулому році. За цей період за сприянням служби зайнятості працевлаштовані 96 осіб із числа зареєстрованих безробітних, або на 17 осіб більше порівняно з минулим роком. Рівень працевлаштування безробітних з інвалідністю склав 22,7%, або зріс на 3,8%. Також були працевлаштовані чотири особи з інвалідністю, яким статус безробітного не надавався.

У поточному році дев’ятеро безробітних з інвалідністю розпочали підприємницьку діяльність, отримавши одноразову виплату допомоги по безробіттю (у минулому році – троє). Це такі види діяльності, як виготовлення та ремонт швейних виробів, послуги із зеленого туризму, реклами, оптова та роздрібна торгівля. Зважаючи на те, що роботодавці не заявляють вакансії надомної праці, це можливість для шукачів роботи з вадами здоров’я реалізувати свою діяльність та бути потрібними суспільству.

Безробітних громадян з інвалідністю залучали до громадських та інших робіт тимчасового характеру, участь у яких взяли 18 людей.

У зв’язку з тим, що переважна більшість осіб з обмеженими фізичними можливостями, котрі звертаються до державної служби зайнятості, мають інвалідність понад рік, вони потребують перекваліфікації або перенавчання, бо за період хвороби втрачають кваліфікацію, яка б відповідала потребам ринку праці, що зменшує їх шанси на працевлаштування. Тому професійне навчання інвалідів – одна із важливих складових стратегії надання рівних можливостей для працевлаштування

інвалідів. Протягом півріччя 2015 р. за направленням служби зайнятості області проходили професійне навчання 38 безробітних осіб з інвалідністю, що майже утричі більше, ніж у минулому році (13 осіб). Після закінчення навчання всі працівники встановлені. Серед безробітних користуються попитом курси "Підприємець-початківець".

Демонстрування успішних прикладів працевлаштування людей з інвалідністю, презентація резюме шукачів роботи даної категорії на семінарах з працевлаштування з формуванням позитивного образу працівника дають свої результати. Роботодавці цікавляться професійними якостями претендентів і, як правило, висловлюють готовність пристосувати умови праці згідно з медичними висновками. Однак це стосується, як правило, інвалідів з незначними порушеннями здоров'я.

Підвищення рівня зайнятості людей з інвалідністю (особливо осіб із тяжкими вадами здоров'я) стримує відсутність вільних робочих місць з можливістю виконувати роботу вдома. Одним із суттєвих недоліків є також і транспортна недоступність. Навіть у великих містах – Ужгороді та Мукачевому немає автобусів, спеціально пристосованих для перевезення людей з фізичними вадами, а у віддалених гірських районах навіть у межах населеного пункту таким людям неможливо пересуватись через відсутність тротуарів та пандусів. Непоодинокі випадки ігнорування пільг за проїзд інвалідів.

Гострою залишається проблема працевлаштування інвалідів у віддалених гірських селах внаслідок слабо розвинутої або взагалі відсутньої виробничої інфраструктури. Найбільш прийнятною для працевлаштування інвалідів на селі є організація їх індивідуальної трудової діяльності за професіями перукаря, електромонтера, шевця, столяра тощо. Однак законодавством України не передбачено виділення коштів із Фонду соціального захисту інвалідів на фінансування індивідуального підприємництва людей з інвалідністю, хоча це могло б стимулювати зайнятість інвалідів. Чинні нормативні документи щодо надання роботодавцям дотацій для створення спеціальних робочих місць для працевлаштування людей з вадами здоров'я за направленням державної служби зайнятості через складний механізм їх отримання та експлуатації для роботодавців є вкрай слабким стимулом.

Норма Закону України "Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні" щодо надання роботодавцям дотацій на створення спеціальних робочих місць для працевлаштування інвалідів, зареєстрованих у державній службі зайнятості як безробітні, не спрацьовує через законодавчу неврегульованість. Не передбачається фінансова підтримка роботодавців у період створення спеціального робочого місця; відсутні грошові компенсації роботодавцю, який, окрім облаштування спеціального робочого місця, має створювати для інваліда відповідні умови праці з урахуванням рекомендацій МСЕК та індивідуальної програми реабілітації, вживати додаткові заходи безпеки, які відповідають специфічним особливостям людини з інвалідністю. Наприклад, при працевлаштуванні осіб, які мають тяжкі фізичні вади, зокрема інвалідів-візочників, необхідно витратити кошти на пристосування не тільки робочої зони, а й усієї території (звести пандуси, розширити двері, обладнати туалетні кімнати і т.д., забезпечити транспортну доступність). Не передбачено фінансових стимулів на оплату індивідуальних помічників для інваліда, компенсації витрат на оплату праці осіб з інвалідністю у зв'язку зі зниженою продуктивністю їхньої праці, як це є, наприклад, в Ірландії.

Незважаючи на те, що Законом України "Про реабілітацію інвалідів в Україні" передбачені норми щодо соціального супроводження інвалідів, відсутні механізми його реалізації, не визначено фах та кваліфікаційний рівень спеціалістів

із супроводження. Проблемним на сьогодні залишається питання внесення змін до порядку встановлення нормативу для працевлаштування інвалідів.

Метод штрафів спонукає роботодавців до фіктивного працевлаштування інвалідів (менше 0,5 ставки, "оренда" трудових книжок), знижує мотивацію інвалідів до продуктивної праці. У той же час розрахунок 4-відсоткового нормативу доцільно б застосовувати до роботодавців, які мають 25 і більше найманих працівників, щоб знизити навантаження на малий та середній бізнес. Окрім того, можна зацікавити роботодавців працевлаштуванням інвалідів 1–2 групи, а також інвалідів, які мають інтелектуальну недостатність або психічні розлади, для зарахування більшої кількості осіб до виконання нормативу (наприклад, одна людина за дві штатні одиниці в рахунок нормативу). У країнах європейської співдружності працевлаштовують інвалідів із серйозними вадами здоров'я і, відповідно, дуже низькою працездатністю, як такого, що заповнює більше одного робочого місця (інколи два-три залежно від особливостей стану здоров'я, виконуваної роботи, умов функціонування підприємства та характеру робочого місця).

На наш погляд, доцільніше "прив'язати" встановлення квоти не до середньооблікової чисельності працівників, а до фактичної кількості робочих місць, дійсно пристосованих для роботи, які можуть виконувати інваліди (що може значно спростити працевлаштування інвалідів в окремих галузях, робота в яких має особливе навантаження та підвищену небезпеку для життя і здоров'я працівників).

Слід також додатково стимулювати роботодавців, які ведуть соціально-відповідальний бізнес та працевлаштовують інвалідів понад встановлений норматив. Досвід Німеччини, Швеції, Угорщини свідчить: працевлаштувачі отримують додаткові кошти (субсидії) від держави за кожного "додаткового" працевлаштованого інваліда. У нашій країні це можуть бути певні державні субсидії у формі постійної доплати за кожне додаткове робоче місце понад норматив; роботодавці можуть звільняти від певних видів податків на певний період часу тощо. За недотримання нормативу працевлаштування інвалідів кошти від роботодавців можуть акумулюватись у Фонді соціального захисту інвалідів, тобто скеровувати їх до роботодавців, які забезпечують понаднормову зайнятість інвалідів, таким чином частково відшкодовуючи їм матеріальні втрати.

За рахунок таких коштів можна відновити надання дотації на компенсацію виплат заробітної плати протягом року при працевлаштуванні інвалідів, які мають статус зареєстрованих безробітних та працевлаштовуються понад встановлений 4-відсотковий норматив.

Вимагає уваги зайнятість та працевлаштування громадян з інвалідністю, які потребують додаткових заходів підтримки або супроводу. Зокрема це розширення та фінансування державою "транзитних" робочих місць, де можна забезпечити індивідуальну підтримку інвалідам після проходження стажування, на яких можливе працевлаштування на відкритому ринку праці. Це також фінансування державою спеціалізованих підприємств та виробничих майстерень для забезпечення працевлаштування та зайнятості для інвалідів, які не мають можливості отримати роботу на неспеціалізованих підприємствах.

Підсумовуючи вищевикладене, зазначимо: питання зайнятості та працевлаштування громадян з інвалідністю неможливо вирішити без активної співпраці з місцевими громадами, органами соціального захисту населення, громадськими організаціями та необхідністю врахування світового досвіду.

Стаття надійшла 23.07.2015